

ЛІБАНОВА

Елла Марленівна –
академік НАН України,
академік-секретар Відділення
економіки НАН України,
директор Інституту демографії
та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України

Сергій Іванович Пирожков

ПЕРШИЙ СЕРЕД ПЕРШИХ

До 75-річчя академіка НАН України

С.І. Пирожкова

20 червня виповнюється 75 років відомому в Україні та за її межами вченому в галузі демографії, методології стратегічного аналізу та дослідження економічного розвитку, національної безпеки, лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки (2002), заслуженому діячеві науки і техніки України (2003), лауреату премії імені М.І. Туган-Барановського НАН України (1996), віцепрезиденту Національної академії наук України, голові Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, доктору економічних наук, професору, академіку НАН України Сергію Івановичу Пирожкову.

Кажуть, що війна змінює все і всіх, але вона не здатна загасити науковий поклик, творче натхнення справжнього вченого, потяг до пізнання, прагнення вивчати новітні події і виклики, що постають перед суспільством у цей страшний час. Мабуть, війна не стільки змінює, скільки прибирає все зайве, виокремлює і увиразнює найголовніше, гартує характер, випробовує на людяність, стійкість і відданість своїй справі. Повномасштабна російська агресія стала ще одним із численних випробувань на життєвому шляху Сергія Івановича Пирожкова і вкотре засвідчила його незламний дух талановитого науковця, здатного вести за собою інших, спростовуючи твердження, що наука начебто зараз «не на часі».

Роль «першопрохідника» завжди була притаманна Сергію Івановичу. У 1976 р. він став першим вченим секретарем новоствореного Відділення економіки тоді ще АН УРСР, потім працював заступником начальника Науково-організаційного відділу, вченим секретарем Секції суспільних наук. Свої послідовні та наполегливі дослідження трудового потенціалу населення після захисту кандидатської дисертації на тему «Закономірності формування вікової структури населення» (1973 р.) він узагальнив у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Демографічні закономірності відтворення трудового потенціалу» (1991 р.). До речі, це був перший захист українським науковцем докторської дисертації за спеціальністю «демографія».

Наприкінці 1991 р. за ініціативою Бориса Євгеновича Патона С.І. Пирожков створив Інститут стратегічних досліджень АН України, який у березні 1992 р. було реорганізовано в Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Основною метою діяльності цієї установи є науково-аналітичні й прогностичні дослідження проблем розвитку України та її національної безпеки. Саме під керівництвом Сергія Івановича вперше було розроблено основи концепції та стратегії національної безпеки незалежної України. Ще в 1992 р. він обґрунтував думку, що прихід до влади у РФ проімперськи налаштованого керівництва стане головною загрозою незалежності України, але в ті роки належної уваги на це не звернули.

Сергій Іванович завжди перебуває там, де найважче. Усвідомлення непростих відносин між нашою молодою державою, яка прагнула рухатися власним шляхом розвитку, і сусідньою країною, яка мала значну перевагу як за чисельністю населення, так і за ресурсами, зумовило необхідність створення Національного інституту українсько-російських відносин при РНБО України, директором якого в червні 1997 р. було призначено С.І. Пирожкова. З кожним роком посилювалася значущість питань безпеки держави, тому в березні 2001 р. Інститут було перетворено на Національний інститут проблем міжнародної безпеки. Зусилля його співробітників спрямовувалися на вивчення проблем відносин України з різними країнами світу, а також з Європейським Союзом і НАТО. Уперше було розроблено стратегію євроатлантичної інтеграції України.

Поряд з цим з жовтня 2001 р. по березень 2007 р. С.І. Пирожков обіймав посаду Заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України з питань безпеки у зовнішньополітичній сфері, виконував обов'язки співголови української частини Спільної робочої групи високого рівня Україна–НАТО з питань воєнної реформи.

Властивість започатковувати нове та удосконалювати наявне поєднується ще з однією яскравою рисою Сергія Івановича — здатністю

З президентом НАН України академіком Б.Є. Патonom

відроджувати те, що, здавалося б, уже назавжди перетворилося на історичну згадку.

Причому відновлювати його на якісно новому рівні. Мрія відділу демографії Інституту економіки АН УРСР відродити академічний Інститут демографії, закритий у 1938 р., могла б і надалі залишатися лише мрією, якби не ініціатива і завзяття С.І. Пирожкова, які у вересні 2002 р. привели до створення Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. Сергій Іванович очолював цей інститут до 2007 р., а нині продовжує працювати в ньому як головний науковий співробітник відділу досліджень людського розвитку.

Інтерес до демографії виявився у Сергія Івановича ще в роки навчання у Київському інституті народного господарства ім. Д.С. Коротченка (нині — Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) і посилювався під час стажування, яке він проходив у відділі демографії Інституту економіки АН УРСР. Після навчання в аспірантурі він повернувся у відділ, де й працював до 1976 р.

У кожній установі, де С.І. Пирожков обіймав керівну посаду, йому вдавалося сформувати і згуртувати колектив талановитих, енергійних, ініціативних дослідників, у якому панує атмосфера наукового пошуку й доброзичливості. Сергій Іванович завжди уважно ставиться до кожного співробітника, намагається допо-

Під час церемонії вручення диплома Doctor Honoris Causa Академії наук Республіки Молдова

могти і підтримати у важкі періоди їхнього життя.

Організаторські здібності С.І. Пирожкова та його ефективні підходи до керівництва не могли залишитися непоміченими. У березні 2007 р. його було призначено Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Молдова. На цій посаді він працював до грудня 2014 р., і на знак особливого визнання його заслуг Президент Республіки Молдова нагородив Сергія Івановича орденом Пошани, а Академія наук Молдови присвоїла звання Doctor Honoris Causa.

С.І. Пирожков — не лише видатний вчений, а й умілий організатор науки, компетентний державний діяч. За пропозицією президента НАН України академіка Бориса Євгеновича Патона у квітні 2015 р. Сергія Івановича було обрано віцепрезидентом Національної академії наук України, головою Секції суспільних та гуманітарних наук НАН України.

Понад 500 фундаментальних праць С.І. Пирожкова, добре відомих українському та світовому науковому співтовариству, відображають широке коло інтересів ученого. Його роботи стосуються проблем математичної демографії, аналізу вікової структури населення, історичної демографії, концептуальних уявлень щодо відтворення трудового потенціалу. І знову Сергія Івановича серед перших, хто здійснив науково обґрунтовані статистичні розрахунки

втрат населення України під час соціальних катастроф у 1930-х — 1940-х роках, зокрема під час голодомору 1932—1933 рр., і дав їм не лише демографічну, а й філософську оцінку, дійшовши висновку, що «без стихійних і керованих демографічних катастроф неможливе виникнення того, що називають соціалістичним способом виробництва».

С.І. Пирожков є зачинателем багатьох наукових напрямів, зокрема аналізу людських ресурсів з погляду оцінки їх потенційних можливостей, основ теорії трудового потенціалу як складової відкритої соціосистеми. Він удосконалив методи демографічного прогнозування, обґрунтування сценаріїв ретроспективного та перспективного прогнозів демографічних процесів, визначення демографічних перспектив формування ринку праці. Сергій Іванович зробив важливий внесок у розвиток традиції української демографічної школи академіка М.В. Птухи, збагатив вітчизняну демографічну науку сучасними методами статистичного та математичного аналізу, ввів у науковий обіг індекс інстабільності, який вимірює ступінь відхилення фактичної вікової структури населення від вікової структури стабільного населення з аналогічними параметрами режиму відтворення, здійснив оцінку потенціалу демографічного росту. Монографії С.І. Пирожкова стають хрестоматійними: їх вивчають молоді вчені, перечитують дослідники з вагомим «науковим капіталом», кожного разу знаходячи для себе щось цінне.

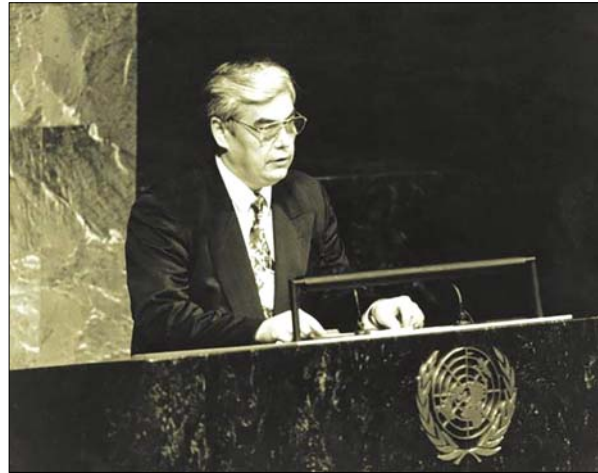
Сергій Іванович є розробником концепції формування трудового потенціалу як сукупності демографічних, соціальних і духовних характеристик населення в працездатному віці, які реалізуються або можуть реалізуватися за досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, науково-технічного прогресу і системи відносин у процесі суспільно-трудової діяльності.

На початку нового тисячоліття Сергій Іванович спільно з колегами розробив комплексний демографічний прогноз для країни на період до 2050 р., який набув статусу офіційного. Він започаткував в Україні прогнозування суспільних явищ на основі комплексної оцінки

системи взаємопов'язаних параметрів економічної, демографічної, соціальної та військової безпеки.

С.І. Пирожков ініціював розвиток нової для української науки галузі знань — стратегічних досліджень, які синтезують важливі аспекти розвитку суспільства в контексті захисту національних інтересів держави, інтересів народу й особистості. Він розробив концептуальні підходи до забезпечення національної безпеки на основі комплексної оцінки системи взаємозалежних параметрів економічної, демографічної, соціальної, оборонної політики. Цей глобальний науковий напрям включає безпосередньо економічні складові розвитку України, репрезентує сучасний підхід до визначення концептуальних засад державотворення незалежної країни. Це дозволило Сергію Івановичу започаткувати проведення наукових досліджень з проблем цивілізаційної суб'єктності України, національної стійкості держави, які передбачають прогнозування суспільних явищ на основі комплексної оцінки системи взаємопов'язаних параметрів економічної, демографічної, соціальної, безпекової та військової політики.

Принцип системності та комплексності наукового пізнання є пріоритетним у роботах С.І. Пирожкова. Досліджуючи перспективи структурно-інноваційної перебудови економіки України, він встановив, що інноваційна спрямованість має бути втілена в усіх напрямках економічної стратегії, що розробляється та реалізується в Україні. З позицій науковця, система національної безпеки від самого початку має формуватися не фрагментарно, поступово поповнюючись окремими елементами, а як комплексна ієрархічна структура і повинна охоплювати сукупність відносин і умов у політичній, державно-правовій, соціальній, економічній, технологічній, екологічній та духовній сферах сучасного суспільства. Наукова проникливість, розвинена ерудиція, вивіреність думки, широкий світогляд, неординарність підходів до наукового пошуку є невід'ємними рисами Сергія Івановича як науковця і особистості.

Виступ С.І. Пирожкова на пленарному засіданні ювілейної сесії Генеральної Асамблеї ООН. 1995 р.

Наукова дискусія з патріархом американської політики Збігневом Бжежинським у Гарварді. Бостон, США. 1999 р.

За особисті заслуги перед Україною С.І. Пирожкова удостоєно орденів «За заслуги» III ступеня (1998), II ступеня (2008) і I ступеня (2018), відзнаки Президента України — ювілейної медалі «25 років незалежності України» (2016). Він є лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки (2002), заслуженим діячем науки і техніки України (2003), лауреатом премії академії наук України, Білорусі та Молдови. Його нагороджено Почесною

грамотою Верховної Ради України, відзнаками Міністерства освіти та науки України, Міністерства закордонних справ України, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Національної академії наук України. За цикл робіт «Теоретичні основи відтворення трудового потенціалу і механізм його реалізації в умовах формування ринкової економічної системи» у 1996 р. Сергія Івановича було удостоєно премії імені М.І. Туган-Барановського НАН України.

Війна не в змозі зломити дух науковця, який крокує до пізнання істини, до пізнання того, як влаштований цей складний і водночас величний Світ. Усі нагороди, яких удостоєно

С.І. Пирожкова, не можуть повною мірою відобразити його характер справжнього вченого, жагу бути корисним суспільству, вести за собою молоді покоління і надихати їх своїм прикладом на нові дослідження, на те, щоб, незважаючи на труднощі, не очікуючи «кращих часів», творити нашу історію тут і зараз. І це історія перемог, маленьких і великих, воєнних і наукових, визнаних і тих, що ще чекають на своє визнання.

Наукова спільнота, колеги і друзі щиро вітають Сергія Івановича з ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, нових творчих досягнень, неминущої наукової молодості, втілення в життя всіх задумів і починань, а також завжди залишатися першим серед перших!

Ella M. Libanova

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-7159>

THE FIRST AMONG THE FIRST

To the 75th anniversary of Academician of NAS of Ukraine S.I. PyrozHKov

June 20 marks the 75th anniversary of a known in Ukraine and abroad scientist in the field of demography, methodology of strategic analysis and economic development, national security, laureate of the State Prize of Ukraine in the field of science and technology (2002), honored worker of science and technology of Ukraine (2003), laureate of M.I. Tugan-Baranovsky Prize of the NAS of Ukraine (1996), vice-president of the NAS of Ukraine, head of the Section of Social Sciences and Humanities of the NAS of Ukraine, doctor of economics, professor, academician of the NAS of Ukraine Serhii I. PyrozHKov.

Cite this article: Libanova E.M. The first among the first (to the 75th anniversary of Academician of NAS of Ukraine S.I. PyrozHKov). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2023. (6): 106–110. <https://doi.org/10.15407/visn2023.06.106>